

Fornleifar í landi Innri-Kóngsbakka, Helgafellssveit Deiliskráning - 2004

Adolf Friðriksson og Sigríður Þorgeirsdóttir

**FS263-04171
Reykjavík 2004**

© Fornleifastofnun Íslands 2004
Bárugötu 3
101 Reykjavík
Sími: 551 1033
Fax: 551 1047
Netfang: fsi@instarch.is
Heimasíða: www.instarch.is

Efni

INNGANGUR.....	4
DEILISKRÁNING OG FORNLEIFAR.....	4
FORNLEIFAKÖNNUN.....	6
FORNLEIFAR Á DEILSKIPULAGSREIT.....	12
SAMANTEKT OG NIÐURSTÖÐUR	13
HEIMILDIR	14

Inngangur

Að ósk eigenda Innri-Kóngsbakka í Helgafellssveit gerði Fornleifastofnun Íslands könnun á fornleifum þar í september 2004. Tilefni rannsóknarinnar er deiliskipulag og fyrirhugaðar framkvæmdir, einkum á Kóngsbakkaklettum.

Undirbúningur að rannsókninni hófst í september 2004 og var heimildum safnað um fornleifar á svæðinu. Safnað var upplýsingum um fornleifar á allri landareigninni. Gerðar voru vettvangsathuganir í landi Kóngsbakka 3. október 2004 og tóku þær einkum til þess svæðis sem deiliskipulagsreiturinn markar, þ.e. bæjarstæðið sjálft og landið neðan og ofan Kóngsbakkakletta upp að þjóðvegi, frá bæ og um 200 m til vesturs. Sigríður Þorgeirsdóttir þjóðfræðingur vann við heimildavinnu og Adolf Friðriksson gerði athuganir á vettvangi og sá um úrvinnslu. Í þessari skýrslu er birtur árangur athugana á heimildum og á vettvangi og lagt mat á áhrif fyrirhugaðra framkvæmda á grundvelli þeirra.

Deiliskráning og fornleifar

Á undanförnum árum hafa verið gerðar breytingar á löggjöf um verndun fornleifa og hefur eftirlit með framkvæmd laganna verið aukið. Frá árinu 1989 (samkvæmt 17. grein Þjóðminjalaga (nr. 88/1989, sbr. lög með síðari breytingum)) hafa allar fornleifar á Íslandi notið lögbundinnar friðhelgi: “Fornleifum má enginn, hvorki landeigandi, ábúandi né nokkur annar, spilla, granda né breyta, ekki heldur hylja þær, laga né aflaga né úr stað flytja.” Aukin áhersla er nú lögð á skráningu fornleifa til að fylgja eftir hinni almennu reglu um verndun minjanna: “Skýlt er að fornleifaskráning fari fram áður en gengið er frá svæðisskipulagi, aðalskipulagi eða deiliskipulagi eða endurskoðun þess...” (Þjóðminjalög nr. 107/2001).

Auk þjóðminjalaga ná lög um mat á umhverfisáhrifum nr. 63/1993 (sbr. lög með síðari breytingum) einnig yfir verndun menningarminja, enda markmið laganna að tryggja að mat á

umhverfisáhrifum verði fastur liður í undirbúningi að framkvæmdum. Er fornleifakönnunin sem þessi skýrsla byggir á unnin í anda þeirra markmiða sem sett hafa verið með hinni nýju löggjöf.

Mat á áhrifum framkvæmda á fornleifar gerir kröfur um fjölpætta athugun á heimildum og vettvangsrannsókn, enda er skilgreining á fornleifum í þjóðminjalögum (107/2001, 9. gr.) víðtæk. Til fornleifa teljast hvers kyns leifar fornra mannvirkja og annarra staðbundinna minja, sem menn hafa gert eða mannaverk eru á. Í lögnum eru gefin allnokkur dæmi, svo sem byggðaleifar, bæjarstæði, húsaleifar hvers kyns, svo sem kirkna, bænahúsa, klaustra og búða, leifar af verbúðum, naustum, verslunarstöðum og byggðaleifar í hellum; einnig vinnustaðir þar sem aflað var fanga, sel, verstöðvar, ból, mógrafir, kolagrafir, gömul tún- og akurgerði, áveitumannvirki og leifar eftir veiðar til sjávar og sveita, gamlir vegir, stíflur, brýr, vöð, varir, hafnir og bátalægi, slippir, ferjustaðir, kláfar, vörður og vitar og önnur vega- og siglingamerki ásamt kennileitum þeirra; varnarmannvirki; þingstaðir, hörgar, hof og vé, brunnar, uppsprettur, álagablettir og aðrir staðir og kennileiti sem tengjast siðum, venjum, þjóðtrú eða þjóðsagnahefð; áletranir, greftrunarstaðir og skipsflök.

Það er skýrt af þessari skilgreiningu að fornleifar eru ekki aðeins öll forn mannvirki í heldur einnig staðir sem á einn eða annan tengjast menningu og atvinnuvegum. Þessari skilgreiningu hefur verið fylgt við umhverfismatið, á sama hátt og gert er við almenna fornleifaskráningu.

Ef nauðsynlegt er talið að spilla fornleifum eða hylja þær, þarf að leita heimildar Fornleifaverndar ríkisins. Komi til björgunargraftar vegna framkvæmda, ber framkvæmdaaðili þann kostnað sem af því hlýst.

Algengt er að staðir komi í ljós við vettvangsrannsókn, en ekki fullljóst hvort um fornleifar er að ræða eða ekki. Eru þeir látnir njóta vafans og færðir á fornleifaskrá, enda mjög óheppilegt ef minjar finnast við jarðrask í upphafi framkvæmda. Veldur það töfum og kostnaði fyrir framkvæmdaaðila auk þess sem minjastaðir spillast og aðilar fornleifavörslu eru knúnir til að gera skyndirannsókn og jafnvel hefja stórfelldan björgunaruppgroft með skömmum fyrirvara.

Með hliðsjón af ofangreindum lagaákvæðum, er skylt að geta þeirra takmarka sem eru á meðfylgjandi mati: Þrátt fyrir ítarlega heimildarkönnun og vettvangsathugun eru fornleifar þess eðlis að seint verður skorið úr með fullri vissu að við tiltekna framkvæmd verði engin hætta á að minjar finnist þar við jarðrask.

Fornleifakönnun

Engar minjar eða forngripir frá landnámsöld eða síðari tímum hafa komið í ljós við jarðrask á þessu svæði samkvæmt fyrirbyggjandi heimildum og þar eru engar friðlýstar minjar. Engu að síður er ljóst að á rannsóknarsvæðinu eru mannvistarleifar frá öllum tímum og eru þær einkum landbúnaðarminjar ýmisskonar, sem tengjast búsetu á þessum jörðum. Allar þessar minjar njóta friðhelgi samkvæmt þjóðminjalögum. Í þessum kafla er birt skrá yfir allar þekktar fornleifar í landi Innri-Kóngsbakka.

SN-254 Kóngsbakki (Innri)

Jarðardýrleiki árið 1709: 16 hdr. JÁM V, 328. Árið 1805 er Efraholt talið sem hjáleiga sem og Hólsbúð. JJ, 154. Í Byggðum Snæfellsness segir: “Kóngsbakki var upphaflega ein jörð og var þar tvíbýli, en um 1900 var jörðinni skipt í tvær sérmetnar jarðir.” BS, 427. Þar segir einnig: “Í túninu nálægt íbúðarhúsinu, var kotbýli, Efrakot. Það fór í eyði í lok 18. aldar.” BS, 427.

Tún 1918: 2,2 ha, garðar 200 m². “Túnið er þýft og mýrlent...Hagar í meðallagi. Selstaða er í heimalandi. Útigangur sæmilegur...Rífhús er þar lítillsháttar. Móskurður góður til eldiviðar. Sölvafjara mjög lítil. Silungsveiði hefur áður lítil verið en leggst nú frá. Selveiði hefur verið góð en leggst nú frá...Jörðinni fylgja eyjar tvær og hólmi lítill ...” JÁM V, 329. Í Byggðum Snæfellsness segir: “Lönd jarðanna ná milli fjalls og fjöru 10-12 km. Hús eru stutt frá sjó og þjóðvegi og tún liggja saman. Skammt frá landi eru eyjar, sem báðar jarðir eiga...Purkey og Purkeyjarhólmi fylgja Innri Kóngsbakka. Æðarvarp, selveiði og hrongkelsaveiði var sameign svo og kofnatekja.” BS, 427.

SN-254:001 Innri-Kóngsbakki bæjarhóll bústaður 64°59.951N 22°52.491V
Tvíbýli var á Kóngsbakka. “Nú eru þar tvö íbúðarhús, en áður var einn bær, er báðir búendurnir bjuggu í, stóð hann nær því, er ytra húsið stendur nú, austan þess. Innra húsið er um 150 metra austar. Túnin liggja saman; ná þau að sjónum, bæirnir standa efst í túnunum,” segir í örnefnaskrá Kóngsbakka.

Á bæjarhólnum stendur íbúðarhús úr steini, byggt 1931.
Bæjarstaðið er í halla undan brekku. Heimreiðin hefur áður komið beint sunnan að bænum, en liggur núna austan við bæ og hlaðið er við norðausturhorn hússins. Sjá má móta fyrir bæjarhólnum. Er líklegt að tekið hafi verið ofan af honum og hann sléttður þegar steinhúsið var byggt 1931.

Heimildir: Túnakort 1918; Ö-Kóngsbakki,1.

SN-254:002 heimild um heygarð
Samkvæmt túnakorti frá 1918 stóð heygarður um það bil 10 m SA frá bænum [001]. Ekki sést til minja. Má vera að heygarðurinn hafi lent undir vegi, þegar heimreið var flutt kippkorn austar.

Heimildir: Túnakort 1918

SN-254:003 heimild um útihús
Samkvæmt túnakorti frá 1918 stóð útihús um það bil 40 m A frá bænum [001]. Undir Kóngsbakkaklettum er gróin brekka, um 40 m A við íbúðarhúsið er garðlag sem liggur frá klettunum til norðurs og að vegaslóða sem liggur milli bæjarins og hesthúss. Hefur útihús staðið við garðlagið í upphafi 20. aldar.

Heimildir: Túnakort 1918.

SN-254:004 heimild um útihús
Samkvæmt túnakorti frá 1918 stóð útihús um það bil 70 m A frá bænum [001]. Lítill torfkofi er í brekkunni undan Kóngsbakkaklettum, um 60-70 m austan við bæ.

Heimildir: Túnakort 1918.

SN-254:005 heimild um útihús
Samkvæmt túnakorti frá 1918 stóð útihús um það bil 75 m ANA frá bænum [001]. Þar sem útihúsin stóðu eru hesthús og fleiri byggingar.

Heimildir:Túnakort 1918.

SN-254:006 heimild um útihús

Samkvæmt túnakorti frá 1918 stóð útihús um það bil 200 m N frá bænum [001].

Heimildir:Túnakort 1918.

SN-254:007 *Bæjarhóll* heimild um bústað

“Innra húsið stendur á hól, er heitir Bæjarhóll. Á þessum hól stóð áður hjáleiga, sem Efra-Kot var kallað” segir í örnefnaskrá Kóngsbakka. Í Árbók Hins íslenska fornleifafélags 1955-56 segir: “Býli þetta stóð þar, sem nú stendur bærinn Innri-Kóngsbakki...Býli þessu tilheyra sérstakar landspildur til slægna úr heimaörðinni, bæði í túni, engjum og eyjum, sem eru þekktar enn þann dag í dag. Líklega hefur það fallið í eyði sem sjálfstætt býli um aldamótin 1800.” (Sjá 001).

Heimildir: Ö-Kóngsbakki,1; Ö-Innri-Kóngsbakki,1; Árbók 1955-56, 53-54.

SN-254:008 *Bátavík* heimild um lendingu

Í örnefnaskrá um Innri-Kóngsbakka segir: “Neðan við túnið er lítil vík, sem heitir Bátavík. Þar er aðalbátalending fyrir báða bæina.”

Heimildir: Ö-Kóngsbakki,1; Ö-Innri-Kóngsbakki,2.

SN-254:009 heimild um túngarð

“Í austurhorni Bátavíkur fellur lækur...Fyrir austan læk þennan heitir hluturinn næst honum Renningur, nær hann austur að gömlum túngaði” segir í örnefnaskrá Kóngsbakka.

Heimildir: Ö-Kóngsbakki,1.

SN-254:010 naust

“Austanvert í vikinni [Bátavík] er naust. Í því nausti andaðist Bergþór Þorláksson frá Öndverðareyri eftir bardaga þeirra Eyrbyggja við Álftafirðinga á Vigrafirði árið 990, að því er Eyrbyggja skýrir frá”, segir í örnefnaskrá Innri-Kóngsbakka. “Þá er þeir Steinþór af Eyri koma til nausta á Bakka settu þeir þar upp skip sitt og gengu þeir bræður heim til bæjar. En þar var tjaldað yfir Bergþóri um nóttina.” Eyrbyggja 46. kap.

Heimildir:Ö-Innri-Kóngsbakki,2; Eyrbyggja, 46.-47. kafli.

SN-254:011 *Réttarhóll* rétt

“Austan við hana [Bátavík] er hólrími, sem heitir Réttarhóll” segir í örnefnaskrá Kóngsbakka. Í örnefnaskrá Innri-Kóngsbakka segir: “Austanvert í vikinni [Bátavík] er naust...Norðan þessa nausts er Lambhúasnoppan...Þar rétt austur af er dálítil hóll í bakkabrúninni. Hann heitir Réttarhóll. Vík er þar fyrir austan, sem heitir Réttartangavík, og Réttartangi norðan við hana.”

Heimildir: Ö-Kóngsbakki,1; Ö-Innri-Kóngsbakki,2.

SN-254:012 *Húsavík*

“Austan við Bátavík er hólrími er heitir Réttarhóll, austan við hann er vík sem heitir Réttartangavík. Austan hennar er tangi sem heitir Réttartangi. Austan við tangann er vík, sem heitir Húsavík. Upp af botni Húsavíkur eru fornlegar tóftir” segir í örnefnaskrá.

Heimildir: Ö-Innri-Kóngsbakki,2.

SN-254:013 Hólar

“Upp af vikum (Húsavík) þessum eru kletthæðir, sem kallaðar eru Hólar. Á Hólunum eru tóftir, sennilega hefur þar verið smábýli” segir í örnefnaskrá Kóngsbakka. Í örnefnaskrá Innri-Kóngsbakka segir: “Hólarnir eru grasi grónir klapphólar. Vestan til á þeim eru vallgrónar húsarústir, sem ekki er vitað um, hvort verið hafa skepnuhús eða manna.”

Heimildir: Ö-Kóngsbakki,2; Ö-Innri-Kóngsbakki,3.

SN-254:014 *Torfvík* rista

“Víkin, sem verður næst Húsavík að austan, heitir ekkert, en sú næsta þar fyrir austan heitir Krubba, austan hennar er höfði, sem heitir Krubbuhöfði. Austan við hann er vík, sem heitir Torfvík” segir í örnefnaskrá Kóngsbakka. Í örnefnaskrá Innri-Kóngsbakka er sagt frá Torfvík, Torfvíkurlæk sem renni í víkina og fyrir innan víkina er Torfvíkurtanginn. Í athugasemdum og viðbótum um Innri-Kóngsbakka segir: “Torfvík; Eyjamenn úr Þormóðsey og Höskuldsey fengu þarna nálægt mósukurð og torfristu, og mun víkin draga nafn af því, að þar var nónum og torfinu komið í flutningabátana.”

Heimildir: Ö-Kóngsbakki,3; Ö-Innri-Kóngsbakki,3; Athugasemdir og viðbætur um Innri-Kóngsbakka,1.

SN-254:015 heimild um stekk

“Fyrir ofan (sunnan) bæina er klettabrún...Klettur þessir eru kallaðir Kóngsbakkaklettur... Undir klettunum alllangt austur frá túninu er stekkjarrúst. Klettarnir upp frá henni eru kallaðir Stekkjarklettur”, segir í örnefnaskrá Kóngsbakka. “Örnefni á Kóngsbakkaklettum, talin austan frá vestur eftir: Klettaendar...Stekkjargata, Stekkjarklappir, Stekkurinn, Stekkjartúnið”, segir í örnefnaskrá Innri-Kóngsbakka. Í athugasemdum og viðótum um Innri-Kóngsbakka segir: “Hann [Stekkurinn] er enn í notkun sem innrekstrarbyrgi, en hin upprunalega notkun hans lagðist niður með fráfærunum, en þær lögðust niður hér á Innri-Kóngsbakka árið 1923. Í stekkjunum var vanalega lambastía eða kró, og þegar stíað var, þá voru lömbin látin í stíuna, en ánum hleypt út og þær látnar hlaupa um stekkin og mjólkaðar, en ekki voru þær þurrmjólkaðar, því lömbunum var ætlaður svolítil mjólkursopi, þegar þeim var sleppt til mæðra sinna.”

Heimildir: Ö-Kóngsbakki,3-4; Ö-Innri Kóngsbakki,4; Athugasemdir og viðbætur um Innri-Kóngsbakka,2.

SN-254:016 Lambhúsasnoppa lambhús

“Austanvert í víkinni (Bátavík) er naust. Norðan þessa nausts er Lambhúsasnoppa. Þar stóð áður lambhús” segir í örnefnaskrá Innri-Kóngsbakka.

Heimildir:Ö-Innri-Kóngsbakki,2.

SN-254:017 hlaða

“Austanvert í víkinni (Bátavík) er naust. Norðan þessa nausts er Lambhúsasnoppa. Þar stóð áður lambhús og hlaða” segir í örnefnaskrá Innri-Kóngsbakka.

Heimildir:Ö-Innri-Kóngsbakki,2.

SN-254:018 rétt

“Austanvert í víkinni (Bátavík) er naust. Norðan þessa nausts er Lambhúsasnoppa. Þar stóð áður lambhús og hlaða og fjárrétt” segir í örnefnaskrá Innri-Kóngsbakka. (Gæti verið sama og 011).

Heimildir:Ö-Innri-Kóngsbakki,2.

SN-254:019 Sauðhúsflatir fjárhús

“Upp af Bátavíkinni er túnspilda, sem heitir Dagsláttu. Að austanverðu við Dagsláttuna er lækur, sem heitir Sauðhúslækur, en ofarlega með þessum læk stóð sauðhús. Þar heita Sauðhúsflatir” segir í örnefnaskrá Innri-Kóngsbakka.

Heimildir:Ö-Innri-Kóngsbakki,2.

SN-254:020 Fjósaflötur fjós

“Fyrir ofan þær (Sauðhúsflatir) er Fjósaflötur”, segir í örnefnaskrá Innri-Kóngsbakka.

Heimildir:Ö-Innri-Kóngsbakki,2.

SN-254:021 Hesthúsflatir hesthús

“Fyrir austan Sauðhúslækin er Renningurinn. Hann nær neðan frá sjó upp að klettum, en efsti hluti hans heitir Hesthúsflatir”, segir í örnefnaskrá Innri-Kóngsbakka.

Heimildir:Ö-Innri-Kóngsbakki,2.

SN-254:022 Fjárhústún fjárhús

“Renningurinn takmarkarst að austan af læk...Fyrir austan þennan læk taka nýræktarsléttur, nafnlausar að öðru en því, að Fjárhústún heitir út og niður af fjárhúsunum”, segir í örnefnaskrá Innri-Kóngsbakka.

Heimildir:Ö-Innri-Kóngsbakki,2.

SN-254:023 Kóngsbakkaklettur þjóðsaga huldufólksbústaður

“Kóngsbakkaklettur er klettaborg 2-3 km að lengd... norðurbrún þeirra er sums staðar 3-4 m há, ... var það í hugum fólks tilvalin huldufólks- eða álfabyggð, og eru enn í munnmælum sagnir um samskipti manna og álfa, sem byggð áttu í þessum klettum”, segir í athugasemdum og viðbótum um Innri-Kóngsbakka. Í örnefnalýsingunni um Innri-Kóngsbakka segir að bærinn Innri-Kóngsbakki standi undir Kóngsbakkaklettum um 200 m frá sjó.

Heimildir:Athugasemdir og viðbætur um Innri-Kóngsbakka,1; Ö-Innri-Kóngsbakki,1.

SN-254:024 Stórarvarða varða

“Örnefni á Kóngsbakkaklettum, talin austan frá vestur eftir: Klettaendar, Klettaendaþúfa, Stórarvarða” segir í örnefnaskrá Innri-Kóngsbakka. Í athugasemdum og viðótum um Innri-Kóngsbakka segir: “Frá Stóruvörðu er gott útsýni, og var því unglingum bent á að fara þangað og litast þar um, þegar þeir voru sendir eftir kúm eða

hestum.”

Heimildir:Ö-Innri-Kóngsbakki,4; Athugasemdir og viðbætur um Innri-Kóngsbakka,1-2.

SN-254:025 *Stekkjargata* gata leið

“Örnefni á Kóngsbakkaklettum, talin austan frá vestur eftir:... Stórarvarða, Innri-Strýta, Stekkjargata”, segir í örnefnaskrá Innri-Kóngsbakka. Í athugasemdum og viðótum um Innri-Kóngsbakka segir: “Stekkjargata ... Liggur heim að Stekknum.”

Heimildir:Ö-Innri-Kóngsbakki,4.

SN-254:026 *Strýtugata* gata leið

“Örnefni á Kóngsbakkaklettum, talin austan frá vestur eftir:... Strýta, Strýtugata”, segir í örnefnaskrá Innri-Kóngsbakka.

Heimildir:Ö-Innri-Kóngsbakki,4.

SN-254:027 *Miðmorgunsvarða* varða

“Örnefni á Kóngsbakkaklettum, talin austan frá vestur eftir:... Strýta, Strýtugata, Miðmorgunsvarða” segir í örnefnaskrá Innri-Kóngsbakka. Í athugasemdum og viðótum um Innri-Kóngsbakka segir: “Miðmorgunsvarðan er suðaustur frá bænum á hábarðinu.”

Heimildir:Ö-Innri-Kóngsbakki,4; Athugasemdir og viðbætur um Innri-Kóngsbakka,3.

SN-254:028 *Hjallurinn* heimild um hjall

“Örnefni á Kóngsbakkaklettum, talin austan frá vestur eftir:... Strýta, Strýtugata, Miðmorgunsvarða, Hjallurinn”, segir í örnefnaskrá Innri-Kóngsbakka. Í athugasemdum og viðótum um Innri-Kóngsbakka segir: “Miðmorgunsvarðan er suðaustur frá bænum á hábarðinu. Þar er eyktamark Hjallurinn, er fisk- og þvottahjallur, stendur up á klettabrúninni suðaustur frá bænum.”

Hér væntanlega átt við hjallinn sem stendur enn á klettabrúninni suðaustan við bæinn.

Heimildir:Ö-Innri-Kóngsbakki,4; Athugasemdir og viðbætur um Innri-Kóngsbakka,3.

SN-254:029 *Kvíarnar* heimild um kvíar

“Örnefni á Kóngsbakkaklettum, talin austan frá vestur eftir:... Strýta, Strýtugata, Miðmorgunsvarða, Hjallurinn, Kvíarnar”, segir í örnefnaskrá Innri-Kóngsbakka. Í athugasemdum og viðbótum um Innri-Kóngsbakka segir: “Kvíarnar eru örstutt fyrir vestan Hjallinn innan túngarðs. Þær lögðust niður sem slíkar, þegar hætt var að færa frá. Þær eru þó til ennþá, en fyrir mörgum árum var sett á þær þak.”

Heimildir:Ö-Innri-Kóngsbakki,4; Athugasemdir og viðbætur um Innri-Kóngsbakka,3.

SN-254:030 *Mótóft* örnefni mógrafir

“Örnefni á Kóngsbakkaklettum, talin austan frá vestur eftir:... Strýta, Strýtugata ... Kvíarnar, Mótóftin,” segir í örnefnaskrá Innri-Kóngsbakka. Mótóftin hefur líklega staðið vestan við heimreiðina þar sem hún er nú.

Heimildir:Ö-Innri-Kóngsbakki,4.

SN-254:031 heimild um leið

“Örnefni á Kóngsbakkaklettum, talin austan frá vestur eftir: ... Strýta ... Mótóftin, Réttin, Réttargrundin. Um hana liggur vegurinn heim að bænum” segir í örnefnaskrá Innri-Kóngsbakka.”

Heimildir:Ö-Innri-Kóngsbakki,4.

SN-254:032 heimild um rétt

“Upp frá Innri-bænum er fjárréttarrúst, umhverfis hana grasflöt, sem heitir Réttargrund”, segir í örnefnaskrá Kóngsbakka. Í örnefnaskrá Innri-Kóngsbakka segir að réttin sé austan við mótóftina. Í athugasemdum og viðbótum um Innri-Kóngsbakka segir: “Þegar Narfi Þorleifsson bjó á Kóngsbakka... Þá lét hann byggja réttina og rak sauði sína þar inn. Réttin er nú fallin fyrir mörgum árum, en sér þó vel fyrir undirstöðum að henni.” Ekki er alveg ljóst hvar réttin hefur staðið, má vera að hún hafi verið þar sem merktur er heygarður á túnakorti árið 1918 (sjá 002).

Heimildir: Ö-Kóngsbakki,4; Athugasemdir og viðbætur um Innri-Kóngsbakka,3.

SN-254:033 *Mógata* heimild um leið

“Af Réttargrundinni liggur Mógata fram í mógrafirnar”, segir í örnefnaskrá Innri-Kóngsbakka.

Heimildir:Ö-Innri-Kóngsbakki,4.

SN-254:034 mógrafir

“Af Réttargrundinni liggur Mógata fram í mógrafirnar. Ofarlega við Mógötuna er stór strýtulagaður

steinn...Nokkru ofar er Mópúfa og Móholtið”, segir í örnefnaskrá Innri-Kóngsbakka.

Heimildir:Ö-Innri-Kóngsbakki,4.

SN-254:035 *Húshæðagata* heimild um leið

“Fyrir ofan Réttargrundina liggur þjóðvegurinn í norðurjaðri Bæluholtsins. Eftir því til suðurs liggur Húshæðagata, nú akvegur að Hagahústúni”, segir í örnefnaskrá Innri-Kóngsbakka.

Heimildir:Ö-Innri-Kóngsbakki,4.

SN-254:036 *Hagahústún* örnefni beitarhús

“Fyrir ofan Réttargrundina liggur þjóðvegurinn í norðurjaðri Bæluholtsins. Eftir því til suðurs liggur Húshæðagata, nú akvegur að Hagahústúni”, segir í örnefnaskrá Innri-Kóngsbakka. “Fyrir ofan Húshæðirnar er Húshæðaflóinn...Vestur úr Húshæðaflóanum rennur Þverlækurinn út í Stafá. Annar lækur, Pyttalækurinn, kemur ofan úr Húshæðakeldu og rennur í Þverlæk. Milli þessara lækja var flóatunga. Hún er nú orðin að túni. Þar voru byggð hagahús 1924 og voru notuð í nokkra áratugi, er eru nú niðurlögð. Túnið er kallað Hagahúsatún”, segir í örnefnaskrá Innri-Kóngsbakka.

Heimildir:Ö-Innri-Kóngsbakki,4,6-7.

SN-254:037 varða

“Upp með henni [Húshæðagötu] er grasþúst og vörðubort á henni. Grasþústin heitir Valkyrja” segir í örnefnaskrá Innri-Kóngsbakka.

Heimildir:Ö-Innri-Kóngsbakki,4.

SN-254:038 *Húshæðir* örnefni

“Vestan Blettaholts er flóasund, sem heitir Húshæðasund. Vestan sundsins eru móar og lyngholt - er það svæði kallað Húshæðir” segir í örnefnaskrá.

Heimildir: Ö-Kóngsbakki,5.

SN-254:039 mógafir

“Fyrir vestan Húshæðirnar er Húshæðajaðarinn. Þar eru mógafir”, segir í örnefnaskrá Innri-Kóngsbakka.

Heimildir:Ö-Innri-Kóngsbakki,6.

SN-254:040 heimild um smalakofa

“Austast í Hæðunum er Hæðabardi. Þar er rúst af hjásetukofa”, segir í örnefnaskrá Innri-Kóngsbakka.

Heimildir:Ö-Innri-Kóngsbakki,7.

SN-254:041 heimild um fjárhús

“Austan hvarfanna eru gras- og lyngmóar, sem nefndir eru Innrimóar. Ná þeir austur að Kljáa og niður að veginum... Ofan (sunnar) með ánni eru mýrar, er Blettir heita, vestan þeirra er holt, sem heitir Blettaholt... Vestan Blettaholts er flóasund, sem heitir Húshæðasund. Vestan sundsins eru móar og lyngholt - er það svæði kallað Húshæðir... Í miðjum hæðunum er lægð ... Vestan lægðarinnar eru gamlar fjárhúsarústir. segir í örnefnaskrá Kóngsbakka.”

Heimildir: Ö-Kóngsbakki,4-5

SN-254:042 heimild um beitarhús

“Vestan Húshæðanna er flóasund... Fyrir ofan það að útsunnan fellur lækur, er Þverlækur heitir. Fellur hann vestur í Stafá. Sunnan lækjarins eru fjárhús (hagahús) frá Kóngsbakka. segir í örnefnaskrá Kóngsbakka.” Í örnefnaskrá Innri-Kóngsbakka segir: “Húshæðirnar eru lágur, en nokkuð breiður lyngi vaxinn ás, sem gengur frá austri til vesturs. Þar voru áður fyrr beitarhús frá Kóngsbakka, og sést þar enn fyrir mörgum húsarústum. Sagt er, að þessi hús hafi verið lögð niður vegna reimleika, eftir að borið var þar inn lík af manni, sem þar varð úti skammt frá, og heita þar sóðan Karlsmóar. Þetta skeði í móðuharðindnum 1785.”

Heimildir: Ö-Kóngsbakki,5; Ö-Innri-Kóngsbakki,5.

SN-254:043 *Torfholt* heimild um ristu

“Norðan lækjarins (Þverlæk), gegnt húsunum, er holt, sem heitir Torfholt. segir í örnefnaskrá Kóngsbakka.” Í örnefnaskrá Innri-Kóngsbakka segir: “Efst í Húshæðajaðrinum er Torfholtið. Þar var heytorfið þurkkkað.”

Heimildir: Ö-Kóngsbakki,5; Ö-Innri-Kóngsbakki,6.

SN-254:044 *Selholt* örnefni sel

“Neðan Húshæðanna er flói, sem margir smálækir falla um, svæði þetta er kallað Lækir...Neðan Lækjanna eru þrjú holt, er öll heita Selholt. Eru þau aðgreind með því að vestasta holtið er kallað Yztaholt, hið næsta Stóraholt

og það austasta Litlaholt. segir í örnefnaskrá.”

Heimildir: Ö-Kóngsbakki,5-6.

SN-254:045 *Móholt* örnefni mógrafir

“Flóinn frá Þverlæk vestur að Stafá niður að Löngubrekku og austur að Móholti heitir Mógrafaflói”, segir í örnefnaskrá.

Heimildir: Ö-Kóngsbakki,6.

SN-254:046 *Þúfuklettur* þjóðsaga huldufólksbústaður

“Nokkurn spöl fyrir vestan stekinn fyrir ofan klettabrúnina...Þetta er Þúfuklettur, óvefengjanleg álfabyggð á fyrri tíð”, segir í athugasemdum og viðbótum Innri-Kóngsbakka.

Heimildir: Athugasemdir og viðbætur um Innri-Kóngsbakka,2.

SN-254:047 *Illugagrafir* heimild um mógrafir

“Fyrir ofan Moldarbakkaholtið...er Moldarbakkaflooi. Hann nær upp að Moldarbökkum. Austast í honum eru gamlar mógrafir, kallaðar Illugagrafir. Grafirnar eru nú að mestu horfnar. Þar á Illugi, fyrrum bóndi á Kljá, að hafa tekið upp mó, og eru grafirnar við hann kenndar”, segir í örnefnaskrá Innri-Kóngsbakka.

Heimildir: Ö-Innri-Kóngsbakki,6.

SN-254:048 *Húsnes*

“Kóngsbakka fylgja eyjur þessar: ...Skammt frá landi, í norðvestur af túnunum, eru tvær eyjar, sem kallaðar eru Kóngsbakkaeyjar, eru þær aðgreindar með því að önnur þeirra, er liggur nær landi, er kölluð Grynneey...Í Grynneey eru þessi örnefni: Vestast á eyjunni er nes, sem heitir Húsnes”, segir í örnefnaskrá.

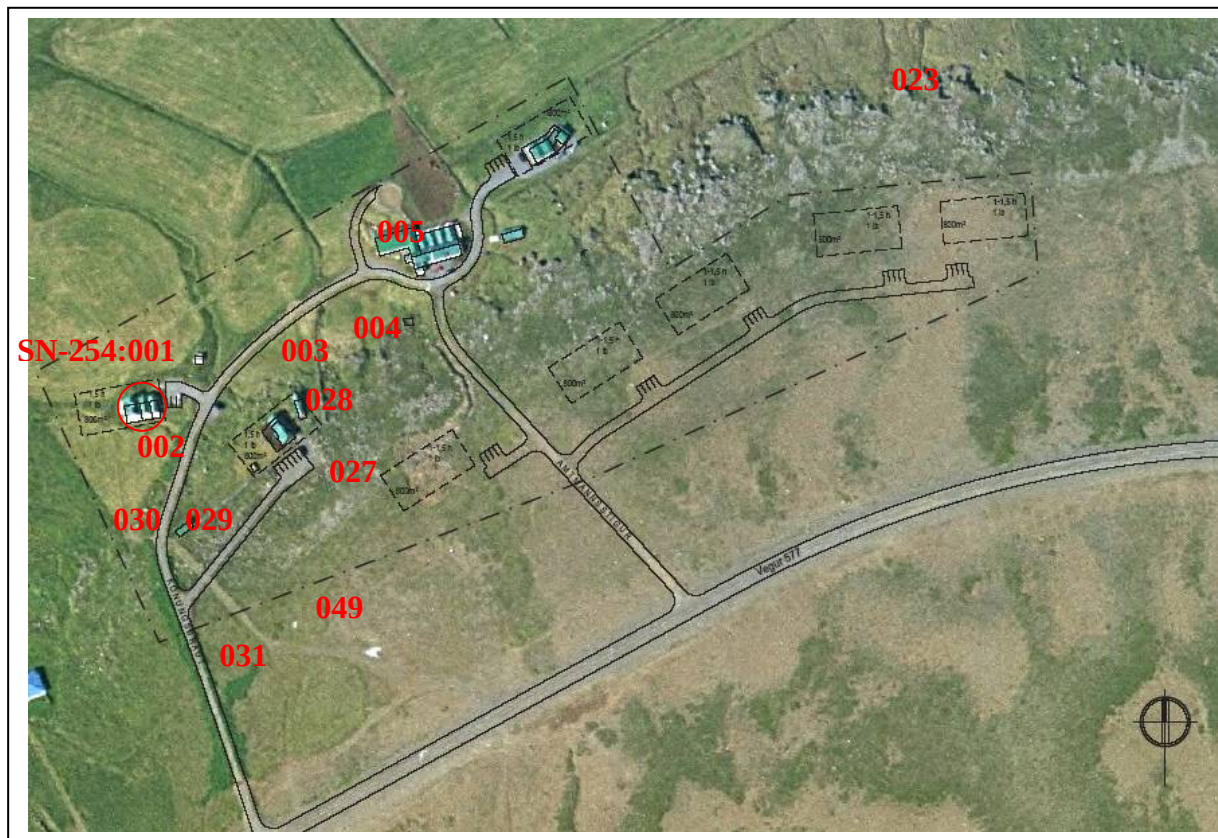
Heimildir: Ö-Kóngsbakki,6-7.

SN-254:049 *tóft*

64°59.914N 22°52.408V

Tóftin er uppá Kóngsbakkaklettum, um 40 m norðan við þjóðveg, og um 40 m austan við heimreið, en um 60-70 m SA við bæ. Tóftin stendur á grýttu holti. Hún er um 19 m löng og 5 m breið, hlaðin lauslega úr meðalstóru grjóti. Hún er flöt innan, talsvert hrunin. Ekki er ljóst til hvers hún hefur verið notuð.

Fornleifar á deiliskipulagsreit

Kort 1. Fornleifar á deiliskipulagsreit hjá Innri-Kóngsbakka.

Athuganir á fornleifum í landi Innri-Kóngsbakka leiddu í ljós að á landareigninni eru u.þ.b. 49 minjastaðir sem kunnugt er um. Eflaust leynast þar fleiri minjar sem ekki sést til á yfirborði og er ekki getið í heimildum.

Skipulagsreiturinn nær yfir bæjarstæðið og næsta nágrenni, en framkvæmdir sem fela í sér jarðrask munu einkum verða uppi á Kóngsbakkaklettum, ofan og austan við bæinn. Flestir minjastaðirnir eru fjarri skipulagssvæðinu, þ.e. niður við sjávarsíðuna, og ofan þjóðveg. Alls eru um 12 fornleifar innan skipulagsreitsins eða mjög nærri honum: SN-254:001 til 005, 023, 027 til 031 og 049. Tóftin SN-254:049 er utan reits, en leiðin 031 nær inn á reitinn og er þó ekki í uppnámi vegna framkvæmdanna. Gert er ráð fyrir lítilsháttar raski vestantil við bæjarhólinn (001) á skipulagstillögunni. Minjar nr 028 og 029 (hjallur og kvíar) hefur verið haldið við og er það til fyrirmyndar. Varða (nr 027) stendur við vesturmörk vestustu lóðarinnar sem fyrirhuguð er á klettunum. Aðrar minjar eru ekki í uppnámi.

Í stuttu máli sagt þá verða framkvæmdir innan reitsins einkum uppi á klettunum, á

afmörkuðum lóðum skammt neðan við þjóðveg. Þar er grýtt holt, jarðvegur grunnur. Engar þekktar fornleifar munu þurfa að víkja og litlar líkur eru á að í þessum holtajarðvegi leynist aðrar mannvistarleifar.

Samantekt og niðurstöður

- Í þessari skýrslu er fjallað um fornleifar í landi Innri-Kóngsbakka m.t.t. fyrirbyggjandi deiliskipulagsgerðar.
- Við deiliskráninguna voru kannaðar heimildir um fornleifar á svæðinu, og gerð vettvangsrannsókn.
- Í landi Innri-Kóngsbakka a.m.k. um 49 fornleifar af ýmsu tagi, m.a. bæjarhólar, útihús, garðlög og þjóðsögustaðir.
- Samkvæmt fyrirbyggjandi tillögum eru eftirfarandi minjastaðir innan skipulagsreits og í næsta nágrenni: SN-254:001 til 005, 023, 027 til 031 og 049.
- Engar friðlýstar minjar eru á svæðinu, en áður nefndir staðir njóta almennrar friðunar samkvæmt lögum og óheimilt er að spilla þeim eða hylja þá.
- Fornleifavernd ríkisins metur hvort hætta sé á minjaspjöllum. Hún getur veitt heimild til þess að fornleifar verði látnar víkja, eða þær huldar og setur skilmála það að lútandi.
- Líklegt er að fyrirhuguð framkvæmd valdi ekki minjaspjöllum, en mikilvægt er að öll umferð, efnistaka og frávík frá fyrirbyggjandi tillögu um skipulag verði skoðuð með hliðsjón af fornleifaskrá svæðisins.
- Ekki er útilokað að fleiri minjar, en þær sem komið hafa fram við heimildaathuganir og vettvangskonun, leynist á svæðinu, en mjög ólíklegt er að fornleifar séu á þeim hluta reitsins þar sem gert er ráð fyrir að mesta raskið verði, þ.e. í húsgrunnum og við vegslóða hjá fimm sumarhúsalóðum á Kóngsbakkaklettum.

Heimildir

Óprentaðar heimildir:

Fornleifastofnun Íslands:

Ísleif – gagnagrunnur um íslenskar fornleifar

Rannsóknargögn A.F. 3.10.2004.

Örnefnastofnun Íslands:

Ö-Kóngsbakki: Örnefnaskrá Kóngsbakka

Ö-Innri Kóngsbakki: Örnefnaskrá Innri-Kóngsbakka

Athugasemdir og viðbætur um Innri-Kóngsbakka.

Þjóðskjalasafn Íslands:

Túnakort:

Kóngsbakki, 1918.

Prentaðar heimildir og fjölrít:

BS: *Byggðir Snæfellsness*, ritnefnd Þórður Kárasen, Kristján Guðbjartsson, Leifur Kr. Jóhannesson (1977) Reykjavík.

Eyrbyggja saga (1935). Einar Ól. Sveinsson og Matthías Þórðarson gáfu út Íslensk fornrit IV, Reykjavík.

Guðbrandur Sigurðsson (1955-1956 (1957)). “Eyðibýli í Helgafellssveit.” *Árbók Hins íslenska fornleifafélags*: 44-65.

JÁM: *Jarðabók Árna Magnússonar og Páls Vídalín*. V. Hnappadals- og Snæfellsnessýsla, Kh. 1931-33; 12-13 Rv. 1982

JJ: Jón Johnsen. *Jarðatal á Íslandi...1835-1845*. Kh. 1847.